

Ключевые слова: гендерное образование, социальная работа, подготовка социальных работников.

Gorishna N. M. Gender Aspects in Social Workers' Training: Foreign Experience Analysis

The article deals with the role of social workers in the realization of the principles of gender equity. The differences in the definition of the term „gender education” by Ukrainian and American scholars are revealed. The American experience of gender approach realization in the process of social workers training is analyzed. The main themes of social work gender research as well as content, forms, and methods of gender education are elucidated, and recommendations as to the possibilities of American experience implementation in Ukraine are given.

Key words: gender education, social work, social workers' training.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – к. п. н., доц. Н. В. Маркова

УДК 364.4 – 053.9 – 055.2

Н. В. Маркова

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ЛІТНІМИ ЖІНКАМИ**

Демографічні зміни, що відбуваються в нашій країні, свідчать про стрімке зростання відносної частки і абсолютного числа літніх людей. Темпи приросту населення літнього віку значно випереджають темпи приросту всього населення. Сьогодні кожен 4-5 українець – пенсіонер за віком. Крім того, кількість людей у віці 75 років і старше збільшилась в останні роки в 2,6 рази, а число людей у віці 85 років і старше – більш ніж в 3 рази [1, с. 5].

У відповідності з міжнародною класифікацією, люди похилого віку не можуть розглядатися як однорідна вікова група. Необхідно враховувати соціальні, функціональні, етичні, а також статеві ознаки.

Метою нашої статті є аналіз гендерних особливостей соціальної роботи з літніми жінками.

Статус літніх жінок в суспільстві – це інтегральний показник, що відображає особливість соціально-психологічного, економічного устрою суспільства, рівня культури і суспільної свідомості. Це барометр, що чутливо реагує на характер і зміни соціальної атмосфери, що концентрує важливі проблеми суспільства [1, с. 36]. З 48 млн. населення України на частку жінок припадає 29 млн., що складає близько 53% від загальної

чисельності населення. Характерно, що кількість молодих зменшується, а літніх зростає.

Дана ситуація є типовою для України. За даними Комітету державної статистики України рівно дві третини всіх пенсіонерів становлять жінки, в тому числі по старості 68% [1, с. 6]. Можна стверджувати, що в умовах постаріння українського населення відбувається фемінізація статевого складу суспільства. У сучасній старості формується чітко виражене „жіноче” обличчя. Середня тривалість життя становить 72 роки в жінок і 58 років у чоловіків. Причому в містах жінки живуть довше на 13,3 роки, у сільській місцевості – на 13,8 [2, с. 8].

Соціально-демографічна група літніх жінок містить у собі не тільки людей різного віку, але іноді і різних поколінь. Серед них ті, на долю яких випала військова юність, зрілість в період відновлення зруйнованого війною народного господарства, перебудова, безробіття. Серед них є бездітні.

Традиційно жінки в період професійної діяльності отримують більш низький рівень зарплати в порівнянні з чоловіками. Концентрація жінок у традиційно жіночих секторах економіки у відносно низько оплачувану роботу веде в подальшому до диференціації розміру пенсій чоловіків і жінок.

Великі фінансові труднощі, що випадають людині на пенсії, часто прискорюють відхід від активного життя літніх жінок: неможливість підтримувати звичний спосіб життя, пов'язаний з прийомом гостей, відхилення запрошень через нестачу вільних коштів на покупку навіть скромного подарунка, відсутність пристойних речей, взуття та т. ін. змушує багатьох літніх жінок зменшувати або переривати колишні дружні контакти, обмежувати себе у відвідинах театрів, виставок, музеїв. Це призводить до розчарувань, сприйняття життя як похмурого і сірого, бідного на події і розваги. Така ситуація сприяє самотництву літніх жінок в стінах свого житла, обмеженню своїх контактів із зовнішнім світом, призводить до заниженої самооцінки, невпевненості в собі, різним комплексам. Особливо гостро дану ситуацію переживають ті жінки, які мали високий соціальний, професійний статус до виходу на пенсію, вели активний спосіб життя, цікавилися подіями, що відбуваються культурними подіями в суспільстві.

Таким чином, при виході на „заслужений відпочинок” літня жінка утворює переважаюче більшість серед самих економічно вразливих груп населення, зокрема, серед пенсіонерів. Її заслуги забуті, а гарантоване право на „гідну старість” в дійсності обумовлює жалюгідне існування.

Вивчаючи питання адаптації літніх жінок до нових соціально-економічних умов і їх соціального самопочуття, російськими дослідниками було проведено соціологічне дослідження, спрямоване на вивчення суб'єктивних факторів літніх непрацюючих жінок у формуванні їх соціального самопочуття [3, с. 25]. В ході дослідження

було з'ясовано, що 73% респондентів так і не вдалося адаптуватися до нових сформованим ринковим відносинам. У майбутнє вони дивляться з тривогою і непевністю, тим не менш сподіваючись, що в країні відбудуться зміни на краще.

Було відмічено, що більшість жінок, які змогли в будь-якій мірі адаптуватися до нових соціально-економічних умов, мають вищу освіту (23% проти 27%). Даний факт можна пояснити більш високим рівнем одержуваної раніше зарплати (тепер і пенсії), а також більш високим соціальним рівнем розвитку, який формує багатосторонній погляд на світ, філософсько-обдумане сприйняття виникаючих проблем, можливість продумування різних варіантів подолання труднощів.

В ході проведення дослідження планувалося вивчити ступінь ініціативності літніх жінок у вирішенні власних проблем. Для цього респондентам пропонувалося відповісти на запитання: „Від кого залежить Ваше благополуччя і успіх у справах?“. Переконавання, що держава зобов'язана відповідати за матеріальне становище громадян в більшій мірі, ніж він сам, висловив 71% респондентів. На власні сили розраховують лише 26%, решта не змогли відповісти. З тих жінок, які розраховують, перш за все, на себе переважна більшість, складають жінки з вищою освітою (24%). Число жінок, які хотіли б активно впливати на прийняття суспільно-політичних рішень шляхом участі в роботі громадських організацій, а також у заходах, спрямованих на підвищення статусу жінок літнього віку, в цілому склало 23%. В якості одного з найважливіших індикаторів соціального самопочуття слід вважати ступінь задоволеності своїм способом життя. Тих, кого він не влаштовує, налічується 88%, з них – 26% абсолютно не задоволені своїм способом життя, так як крім матеріальних та інших труднощів, вони відчувають почуття ізоляваності від суспільства і моральну пригніченість. Власну незатребуваність відчувають 53%. Більш затребуваними є ті, хто проживає разом з чоловіком, а також ті, у кого склалися хороші стосунки з дітьми і внуками. Роль спілкування в літньому віці неоціненна, тому що саме вона дозволяє людині знаходитися в курсі подій, відчувати свою причетність до того, що робиться всередині країни, за кордоном, відчувати свою потрібність. Досить часто зустрічаються зі своїми друзями 42% опитаних жінок, у свята – 47%. Жінки, які мають онуків, вільний час, присвячують їм. Клуби за інтересами відвідує 21% жінок, що брали участь в дослідженні. Всього 4% жінок відвідують театр. Такий низький відсоток можна пояснити обмеженими фінансовими можливостями літніх людей [3].

Отже, аналіз отриманих даних показав, що спостерігається низький рівень соціальної активності жінок, у багатьох відсутнє бажання активно виступати на захист своїх прав, самоорганізуватися з метою підвищення власного статусу. Багато хто хотів би займатися громадською роботою, але брак інформації обмежує їх вибір. Крім цього,

більше половини опитаних (61%) виявили бажання реалізувати трудовий потенціал.

Виходячи з вищевикладеного, впливає, що більшість літніх жінок потребує в самому широкому спектрі послуг і допомоги. Рядова російська сім'я – найбільший „постачальник соціальних послуг” для літніх людей – працює з „перевантаженням”, не маючи для цього достатніх фінансових ресурсів [5, с. 3]. Це обумовлює необхідність створення умов для сталого підвищення якості життя літніх жінок, з одного боку, і підвищення якості діяльності соціальних інститутів, призначених для їх задоволення, з іншого боку.

В даний час існують досить різноманітні установи для громадян похилого віку, куди можуть звернутися і літні жінки. Серед них виділяються спеціалізовані установи соціального обслуговування, стаціонарні установи (пансіонати, геронтологічні центри, геронтопсихологічні центри, соціально-оздоровчі центри), напівстаціонарні установи (соціальні притулки, центри денного перебування, соціально-реабілітаційні відділення тощо), комплексні установи соціального обслуговування та інші установи. Діяльність кожного з них є затребуваною тієї чи іншої категорією літніх жінок. Їх значення суттєво: окрім надання затребуваних послуг, вони пом'якшують матеріальні труднощі, випробовувані жінками похилого віку, надають натуральну допомогу жінкам, що опинилися у критичній ситуації, сприяють оптимізації різних сфер їх життя.

В Україні функціонує єдина комплексна система соціального обслуговування літніх: у всіх містах і районах утворені і функціонують територіальні центри соціального обслуговування населення, у структурі яких є служби, забезпечують надання різних видів послуг – соціально-побутових, юридичних, медичних, психологічних, торгових, готельних і т. ін. Відпрацьований механізм надання платних послуг, що дозволяє літній людині, частіше літній жінці, у відповідності з наявними можливостями вибрати найбільш оптимальний для себе варіант соціального обслуговування за соціально низькими цінами.

Найбільш поширеною організаційною формою в сфері соціальної роботи з літніми людьми є центр соціального обслуговування. Він здійснює організаційну, практичну та координаційну діяльність по своєчасному і кваліфікованому наданню різних видів соціальних послуг. Його головне завдання – підтримання активного способу життя старшого покоління, надання їм різнобічної соціально-побутової допомоги, забезпечення участі в посильній трудовій зайнятості. Робота будується за територіально-дільничного принципом.

З метою соціальної підтримки людей похилого віку та їх захисту від посягань на їх житло центр укладає договори довічного утримання з коштом в обмін на передачу житла громадян у власність адміністрації міста.

У своїй роботі з людьми похилого віку центр використовує таку форму роботи як клуби за інтересами, діяльність яких допомагає зберегти і виховати в літніх людях творче ставлення до життя і переконати, що і в похилому віці людина може багато зробити для себе, родини і суспільства.

Невід'ємною частиною діяльності центру є організація і проведення культмасових заходів.

Серед видів послуг, що надаються соціальними працівниками на дому для літніх в Україні, не отримали належного розвитку психологічні послуги (відновлення зв'язку з колишніми товаришами по службі, налагодження контактів з родичами, з громадськими організаціями та ін.) Даний вид послуг затребуваний літнім населенням лише незначною мірою, що пояснюється загальною нерозвиненістю психологічної допомоги в республіці. Актуальність психологічних послуг літнім особам, у тому числі літнім жінкам, досить висока, якщо врахувати необхідність адаптації їх до нового статусу „старої людини” і до мінливої ситуації ринкових відносин. Психологічна допомога надається тільки в окремих центрах соціального обслуговування громадян похилого віку та інвалідів.

Характерною рисою існуючої безлічі клубів для літніх людей, організованих на базі комплексних центрів соціального обслуговування населення або центрів соціального обслуговування громадян похилого віку та інвалідів є те, що основними споживачами пропонованих ними послуг є жінки. Вони становлять 80%, а деяких випадках і всі 100 % членів таких клубів [3, с. 21-25]. Більшість пропонованих занять проведення дозвілля розраховане на жіночу аудиторію: в'язання, вишивання, рукоділля, шиття, кулінарія, садівництво та городництво і т. ін. Ті ж заняття, які розраховані на чоловіків, як правило, попитом не користуються. Це може пояснюватися не тільки особливостями демографічної ситуації в старших вікових групах, але й особливостями чоловічої психології і поведінки (більш високий ступінь закритості, нижчий рівень емоційності і потреб у встановленні соціальних зв'язків), а також стереотипами поведінки.

З метою активізації особистісних ресурсів, самостійності, підвищення незалежності від соціальних служб надається виправданим створення груп самодопомоги для жінок похилого віку. Вони можуть створюватися і створюються на базі денного відділення центрів соціального обслуговування. Ці групи є добровільним об'єднанням людей, пов'язаних спільною проблемою (наприклад, це можуть бути вдови, рано втратили своїх шлюбних партнерів, самотні бездітні жінки похилого віку і т. ін.).

Мета їх створення – допомогти один одному своїми силами, полегшити переживання ситуації, в якій опинилися багато з них, підтримати один одного в повсякденному житті. Крім того, спілкування з собою подібними в певній мірі нейтралізує, пом'якшує власні

переживання. Відомо, що будь-яка проблема переживається як унікальна, властива тільки даній людині. Полегшення вже може принести знання про те, що інші люди теж стикаються з такою проблемою і успішно її вирішують. Це передбачає можливість порівняти себе, своє ставлення до ситуації з думками інших людей. Дані групи дозволяють встановлювати своєрідне „шефство” один над одним, своєчасно надаючи господарсько-побутову та іншу допомогу, психологічну підтримку.

Таким чином, літня жінка, що знаходиться у важкій життєвій ситуації, стає об'єктом соціальної роботи різних соціальних установ, що становлять систему соціального обслуговування. Інфраструктуру цієї системи визначає поєднання стаціонарних, напівстаціонарних та нестаціонарних форм соціального обслуговування. Найбільшою популярністю серед жінок літнього віку користуються нестаціонарні соціальні служби, призначені для жінок, які зберегли повну чи часткову здатність до самообслуговування. Вони є найбільш зручними і дозволяють жінкам якомога довше залишатися в звичній для них домашній середовищі. У той же час гострою проблемою залишається питання фінансування соціальних установ, що стримує розвиток мережі соціального обслуговування і темпи робіт по зміцненню їх матеріально-технічної бази.

Для дієвого вирішення багатьох проблем літніх жінок, зокрема, щодо реалізації трудового потенціалу літніх непрацюючих жінок, необхідна ефективна взаємодія, співпраця між державними структурами, різними відомствами та неурядовими організаціями, підготовка та реалізація спільних програм, створення умов для обміну досвідом роботи.

Скрутне матеріальне становище літніх жінок могло б змінитися, якби державні органи могли б допомогти їм зайняти власну трудову нішу, не ущемляючи інтересів більш молодих груп. У цьому випадку є доцільним організувати своєрідну біржу праці для літніх людей. Її суть полягає в тому, щоб, з одного боку, створити банк даних охочих працювати на частковою, договірній основі літніх людей, а з іншого боку, – банк даних людей, яким необхідні ті чи інші послуги за нижчою ціною, ніж на існуючому ринку праці. Це можуть бути послуги досвідчених репетиторів, консультації сімейних лікарів, доглядальниць, нянь, юристів, економістів з великим досвідом роботи і т.п.

Організація робочих місць, коли літні люди могли б зайняти власну трудову нішу, сприяло б відкриття низки специфічних поліклінік, де б працювали лікарі-пенсіонери з неповним робочим днем або організація консультацій таких фахівців на дому. З однолітками легше поділитися своїми проблемами, старечими неміччю, а лікар такого віку краще зрозуміє тривоги літньої жінки, ніж його молодий колега. Аналогічно можуть працювати юридичні та психологічні консультації. Організації таких робочих місць може сприяти державне замовлення на надання таких послуг літнім людям.

Може бути здійснене створення артілей гувернанток і нянь з відповідною підготовкою бажаючих; або відкриті кафе, їдалень для літніх людей з проведенням різних заходів, зустрічей з персоналом з таких же однолітків. Вчителі-пенсіонери могли б із задоволенням зайнятися репетиторством за необхідної організаційної допомоги. Крім того, можливе створення різних підприємств народних промислів. Такі підприємства завжди мають переважно жіночий персонал. Вони повинні бути не тільки звільнені від податків, але і отримувати, хоча б на перших порах, підтримку від державних органів. Створення трудової біржі для літніх людей буде сприяти не тільки поліпшенню їхнього матеріального становища, але й зменшенню навантаження на бюджет, активізації і використання трудових особистісних ресурсів, подолання депресії і самотності.

У США вважається, що виходять на пенсію люди певного віку не обов'язково повинні повністю припиняти працювати, оскільки в майбутньому суспільство, що катастрофічно старіє, може зіткнутися з нестачею робочої сили і тому нераціонально втрачати талановитих та продуктивних працівників. У той же час пенсійні програми постійно дорожчають через збільшення числа непрацюючих пенсіонерів. Досвід США з літніми слід перейняти і Україні.

У зв'язку з організацією механізму використання залишкової працездатності людей похилого віку актуальним буде розвиток профорієнтаційного психологічного консультування даної категорії, яке активно застосовується в Західній Європі. Воно припускає програми навчання пенсіонерів, їх перекваліфікації, допомоги у самовизначенні при виборі нової професії. Крім того, є затребуваним відкриття майстер-класів для літніх з питань започаткування власної справи.

Таким чином, опиняючись на порозі старості, літня жінка стикається з низкою значимих проблем. Серед них – низький рівень життя, незадовільний стан здоров'я, самотність. Перебуваючи у важкій життєвій ситуації, літня жінка стає об'єктом соціальної роботи. Існує досить різноманітна мережу соціальних установ для літніх, які стимулюють активність, сприяють збагаченню соціальних контактів, надають юридичну та психологічну допомогу, організують кваліфіковане соціальне і соціально-медичне обслуговування.

Ще один можливий напрямок соціальної роботи, який не отримав ще широкого поширення, але є вельми актуальним – це організація різноманітних робочих місць на умовах неповного робочого дня для літніх людей, коли літні люди могли б зайняти власну трудову нішу.

Доцільно звернутися до досвіду соціальної роботи з людьми похилого віку зарубіжних країн, який включає підготовку до виходу на пенсію через проведення різних семінарів з медичних та юридичних проблем, різним аспектам організації дозвілля та регулювання взаємовідносин у сім'ї, за розрахунками розмірів майбутньої пенсії і т.д. Грамотний аналіз та пошук можливих варіантів його застосування з

урахуванням регіональних особливостей сприяв би введенню інноваційних форм в соціальній роботі з жінками похилого віку.

Таким чином, перспективи подальших розвідок у цьому напрямку для більш ефективного вирішення проблем соціальної роботи можна вбачати в обґрунтуванні необхідності тісної співпраці громадських організацій з державними органами.

Отже, соціальна робота з літніми жінками покликана не допускати їм залишатися зі своїми труднощами, переживаннями наодинці, не дозволяти кидати їх напризволяще після припинення професійної зайнятості, а сприяти їм у подоланні кризових ситуацій, активізувати та інтенсифікувати їхні особистісні резерви.

Список використаної літератури

- 1. Альперович В.** Социальная геронтология : [учеб. пособ.] / В. Альперович. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997 — 576 с.
- 2. Высневская-Рошковская К.** Новая жизнь после шестидесяти / К. Высневская-Рошковская. – М. : Прогресс, 1989. – 259 с.
- 3. Краснова О. В.** Социально-психологичні проблеми старіння / О. В. Краснова. // Журнал практичного психолога. – №3. – 1997. – С. 7–17.
- 4. Шапиро В. Д.** Человек на пенсии : социальные проблемы и образ жизни / В. Д. Шапиро. – М., 1980. – 208 с.
- 5. Щукина Н. П.** Самопомощь и взаимопомощь в системе социальной поддержки пожилых людей / Н. П. Щукина. – М. : СТИ, 1999. – 242 с.

Маркова Н. В. Гендерні особливості соціальної роботи з літніми жінками

У статті аналізуються особливості та специфіка соціальної роботи з літніми жінками як особливої групи клієнтів соціального працівника. Проаналізовано питання адаптації літніх жінок до нових соціально-економічних умов, вивчено суб'єктивні фактори літніх непрацюючих жінок у формуванні їх соціального самопочуття, розглянуто діяльність установ для громадян похилого віку, а саме спеціалізованих установ соціального обслуговування, стаціонарних установ, напівстаціонарних установ та ін.

Ключові слова: гендерні особливості, літні жінки, соціальна робота, заклади соціальної сфери.

Маркова Н. В. Гендерные особенности социальной работы с пожилыми женщинами

В статье анализируются особенности и специфика социальной работы с пожилыми женщинами как особой группы клиентов социального работника. Проанализированы вопросы адаптации пожилых женщин в новых социально-экономических условиях, изучены субъективные факторы пожилых неработающих женщин в формировании их социального самочувствия, рассмотрена деятельность

учреждений для престарелых, а именно специализированных учреждений социального обслуживания, стационарных учреждений, полустационарных учреждений и др.

Ключевые слова: гендерные особенности, пожилые женщины, социальная работа, учреждения социальной сферы.

Markova N. V. Gender Features of Social Work With Older Women

The paper were analyzed the characteristics and peculiarities of social work with older women as a specific group of clients of social workers. Were analyzed the issues of adaptation of older women in the new socio-economic conditions, the subjective factors, were studied elderly unemployed women in shaping their social well-being, were examined the activities of institutions for the elderly, and it is specialized social service agencies, inpatient, semi institutions etc.

Key words: gender, older women, social work, social institutions.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Л. Ц. Ваховський

УДК 316.346

В. Є. Сорочинська

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ
СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСТВА**

Гендерні дослідження всією сукупністю узагальнюючих теоретичних позицій перетворилися із локальної галузі соціального знання на важливий напрям соціогуманітарної та педагогічної науки. Це призвело до необхідності перегляду та розширення існуючих теорій в контексті соціально-гуманітарної тематики і виокремлення власних концептуальних досліджень проблем статі. Такі наміри фрагментарно представлені у працях К. Веселовської, А. Лобус, М. Лядової, А. Пінкевича, які підкреслювали необхідність статевої просвіти. Проблема егалітарних стосунків відображена в працях І. Кона, В. Барського, В. Колбановського, В. Колесова, В. Крутенського, І. Лукіна, І. Мар'єнка, О. Пінта, А. Хрипкової. Висвітлення статево-рольового розвитку як процесу інтеріоризації соціокультурних нормативів поведінки стосовно певної статі здійснено Н. Чухим, М. Боришевським, В. Васютинським, Т. Гур'євою, С. Кириленком, Л. Морозом, О. Шарганом та ін. Доволі швидко стало зрозуміло, що жіночність (фемінність) та чоловічність (маскулінність) змінюються залежно від